

Budai Aurél:

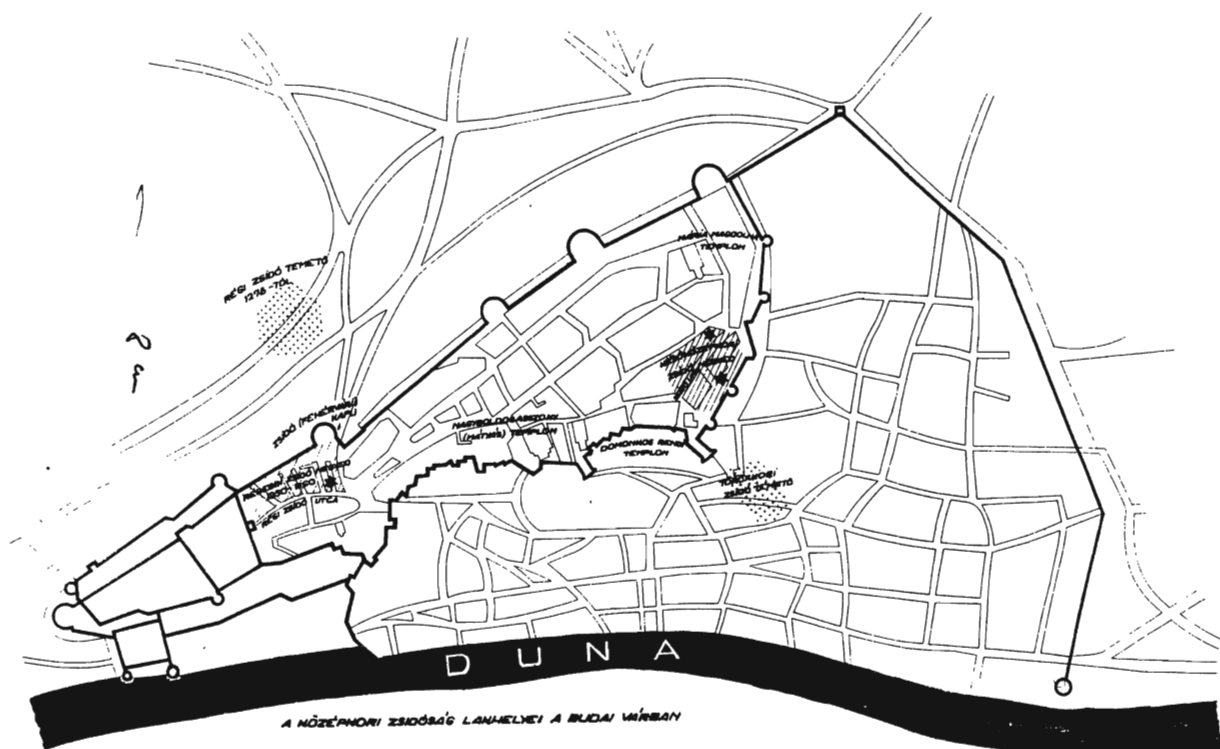
KÖZÉPKORI ZSINAGÓGÁK BUDÁN

VIRÁGZÁS ÉS TRAGÉDIA (1242–1686)

Az 1241–42. évi tatárjárás után IV. Béla az ellenség visszatérésének veszedelmében a könnyebben védhető dombra telepítette azokat a magyar és német lakosokat, akik Pest és a környékbeli falvak pusztulása után megmaradtak. Olasz, francia, flamand és további német telepeseket is hívott be, s ezek szolganépeikkel együtt biztosították az újonnan épített várfalak védelmét. Az első letelepülők között már tekintélyes számban voltak zsidók, akiknek a király engedélyezte a szabad vallásgyakorlatot, és 1251-ben szabadságlevélben biztosította zsinagógaépítési jogukat is. A zsidók által befizetett adó ugyanis a kincstár egyik legbiztosabb jövedelemforrása volt, és a nyugat-európai zsidóüldözések elől menekülők nagyszámban költöztek a biztonságot nyújtó Budára. A privilégium kivívásában lényeges szerepe volt a bécsi eredetű Henel családnak, akik már 1250-ben megkapták a Budára helyezett pénzverő kamara ispánságát. (Működésük emlékét az ekkor vert pénzek héber

betűs veretjelei őrzik.) Az első budai zsidónegyed a mai Szt. György utca nyugati oldalán, a Fehérvári kapu közelében volt, amit ezért Zsidó kapunak is neveztek. Az itt levő zsinagógáról a *Képes Krónika* egy 1307. évi eseménnyel kapcsolatban tesz említést, de nyomait a régészek még a mai napig nem találták meg. (Azokat a volt Honvédelmi Minisztériumnak a második világháború óta romokban álló épülettömbje alatt kell keresni, amikor a közeljövőben lehetőség nyílik az épület helyreállítása előtt a régészeti feltárásokra.) A polgár város délnyugati végén levő negyedben alig több mint egy évszázadig lakhattak a budai zsidók, Nagy Lajos király ugyanis 1360-ban kiűzte őket az országból – állítólag azért, mert nem akartak áttérni a keresztény hitre. De hogy ez az indok mennyire nem fedte a valóságot, az is mutatja, hogy már négy év múlva vissza is térhettek, azonban addigra értékes lakóépületeiket a király már udvari főembereinek eladományozta. A visszatérők így egy új, még beépítetlen területen építhettek otthont maguknak.

A Várnegyed északi részén, a mai Táncsics Mihály utca nyugati szakaszának mindkét oldalán alakult ki 1364-től a második középkori zsidónegyed. Az utca elnevezése ettől kezdve egészen a 18. század derekáig

A KÖZÉPKORI ZSIDÓSÁG LAKHELYEI A BUDAI VÁRBAN

Zsidó utca volt, míg a jelenlegi Bécsi kapu térnél levő városkaput Szombat kapunak nevezték. Buda zsidósága Zsigmond király 1387-től tartó ötvenéves uralkodása alatt megbecsült helyzetbe emelkedett. Zsigmond ugyanis, amikor német-római császárrá választották, Budát tette meg császári székhelyül, és felépíttette új palotáját a Várhegy déli részén. A gazdaság ebből fakadó fellendülésén kívül még az is javított a zsidók helyzetén, hogy a császár- király állandó pénzzavarában kénytelen volt a zsidók kölcsöneire támaszkodni. Az anyagi jólétben és biztonságban élő közösség azután szívesen fogadta be Ausztriából, Németországból, Franciaországból az üldözött hittestvéreket. Elhelyezésükre a várbeli Zsidó utca már nem volt elegendő, ezért a megszorodott zsidó lakosság a Vízivárosban is megtelepedett. Mátyás király 1458. évi trónra lépésével a budai zsidóság helyzete még jobban megerősödött. Ő létesítette a „zsidóprefektus” főúri rangját, ami Buda és egyben az egész ország zsidóságának vezetői tisztségét jelentette. E rang első viselője Mendel Jakab volt, aki olyan nagy tekintélynek örvendett, hogy a király és Beatrix királyné esküvőjének ünnepi felvonulásán lovasbandérium élén, díszruhában és oldalán karddal lovagolt a királyi pár elé. (Ugyanakkor külföldön a zsidók nemcsak nem lovagolhattak és fegyvert sem hordhattak, hanem ruhájukon megkülönböztető sárga foltot kellett viselniük!) Mendel palotája is a zsidónegyedben, a mai Táncsics Mihály utcában volt, és amikor azt bővíteni akarta, megvette az utca túlsó oldalán levő házat, egy híddal kötve össze az első emelet magasságában a két épületet. (A híd Buda 1686-os ostroma alkalmával elpusztult, de nyomait a régészek megtalálták.)

Mendel építtette 1461-ben saját telkén, a mai Táncsics Mihály utca 21–23. számú ház udvarán azt a hatalmas, késő gótikus stílusú zsinagógát, amely a hitközség főzsinagógája lett az európai, „askenázi” rítus szerint. (Az utca túlsó oldalán levő, jelenleg emlékmúzeumnak kialakított imaházat a török uralom alatt bevándorolt szír zsidók használták, míg azon 1492-ben Spanyolországból kiűzött „szefárd” zsidók számára, akik ide menekültek, az írásos adatok szerint egy harmadik zsinagóga is épült, valószínűleg a Vízivárosban, ennek azonban eddig még nyoma sem került elő.) Mátyás halála után az ország politikai és gazdasági állapota egyre romlott, ami magával hozta a zsidók elleni gyűlölet fellángolását. Ez odáig fajult, hogy az utca zendülő népe több alkalommal is megtámadta a zsidónegyed háza- it, rabolt, fosztogatott. 1526-ban, a mohácsi csata után a győztes II. Szulejmán török szultán bevonult Buda városába, melynek kulcsait – miután az urak mind elmenekültek – egy zsidó küldöttség nyújtotta át neki. A szultán ekkor a város teljes zsidó lakosságát hajóra rakatta, és egyéb foglyokkal együtt magával vitte Törökországba. Az ezt követő zűrzavaros években Buda hol Szapolyai János király, hol a spanyol I. Ferdinánd, hol meg a velencei Gritti kormányzó birtokában volt, akik a zsidók megüresedett házait híveiknek osztogatták. 1541-ben azután, amikor a város véglegesen török kézre

került, a szultán megengedte, hogy a budai zsidók visszatérhessenek otthonaikba. Ekkor az időközben megromlódott nagy zsinagógát is helyreállították, és ismételten használatba vették. Mivel abban az időben a mohamedán török birodalomban sokkal nagyobb volt a vallási tolerancia, mint a keresztény Európában, a budai zsidók élete a török százötven éves uralma alatt ismét kedvezőbbre fordult, már amennyire az ország akkori elszegényedése és az állandó háborúskodások ezt lehetővé tették. *1686-ban azonban beteljesedett a budai zsidóság tragédiája, amikor az egyesült keresztény csapatok hosszú és elkeseredett ostrom után kiverték a törököket a városból.* Buda vára elfoglalásának és az utána bekövetkező dúlásnak, megszárlásnak volt hiteles és szenvedő tanúja Schulhof Izsák, aki kalandos úton kimenekülve Nikolsburgba – a mai csehországi Mikukovba – került, és ott írta meg *Budai Krónika* címen az ostrom és kiszabadulása történetét. Ezek szerint amikor az ostromlók benyomultak a várba, a zsidó lakosság nagy része a dúló, fosztogató császári katonák elől a nagy zsinagógába menekült, amit eleinte a főparancsnok utasítására dragonyosok védelmeztek. De az öröket később elvezényelték, s ekkor muskétások és huszárok törtek be a templomba, kardélre hányták, akit ott találtak, és végül felgyújtották az épületet. Schulhof, akinek feleségét a katonák megölték, és kisgyermekét rabságba hurcolták, csak úgy tudott megmenekülni, hogy egy káplárnak, akiről megtudta, hogy cseh, odakiáltotta, hogy ő is prágai születésű, és ottani hittestvérei majd óriási összeggel fogják megjutalmazni megszabadításáért. (Schulhofon kívül még kétszázhetvennégy zsidónak sikerült kiszabadulnia az ostromlott városból, őket a keresztény csapatokkal együtt érkező zsidó Alexander Tauszk nagy váltságdíj ellenében szállíttatta Nikolsburgba.) Ami pedig a zsinagógát illeti, az a tűzvész hatására bedőlt, a romok mindent maguk alá temettek. Az ostrom után a városba beköltöző új lakosok azután a megromlódott lakóházak helyreállítása során a területet elegyengették. *Európa egyik legszebb zsinagógája évszázadokra eltűnt az emberek szeme elől.*

FELTÁRULNAK A MŰLT EMLÉKEI (1964)

Háromszáz éven keresztül a budai zsidók középkori építkezéseinek semminemű nyoma nem volt. Egészen 1964-ig, amikor is az Ingtatlankezelő Vállalat tataroztatni kezdte a budai Várnegyed lakóházait, és ez alkalmából a Műemlékfelügyelőség előírásai szerint falkutatásokat is kellett végezni. A kutatások során a Táncsics Mihály utca 26. számú ház földszintjén egy, pillérekkel három boltszakaszra tagolt terem tárult fel, a falakon, boltozatokon vörös festésű Dávid-csillaggal és héber betűs feliratokkal. *Scheiber Sándor*, az Országos Rabbiképző Intézet akkori igazgatója, a zsidó régészet nemzetközi hírű kutatója a szöveg tartalmából és a betűk kurzív formájából következtetett arra, hogy ez a terem a

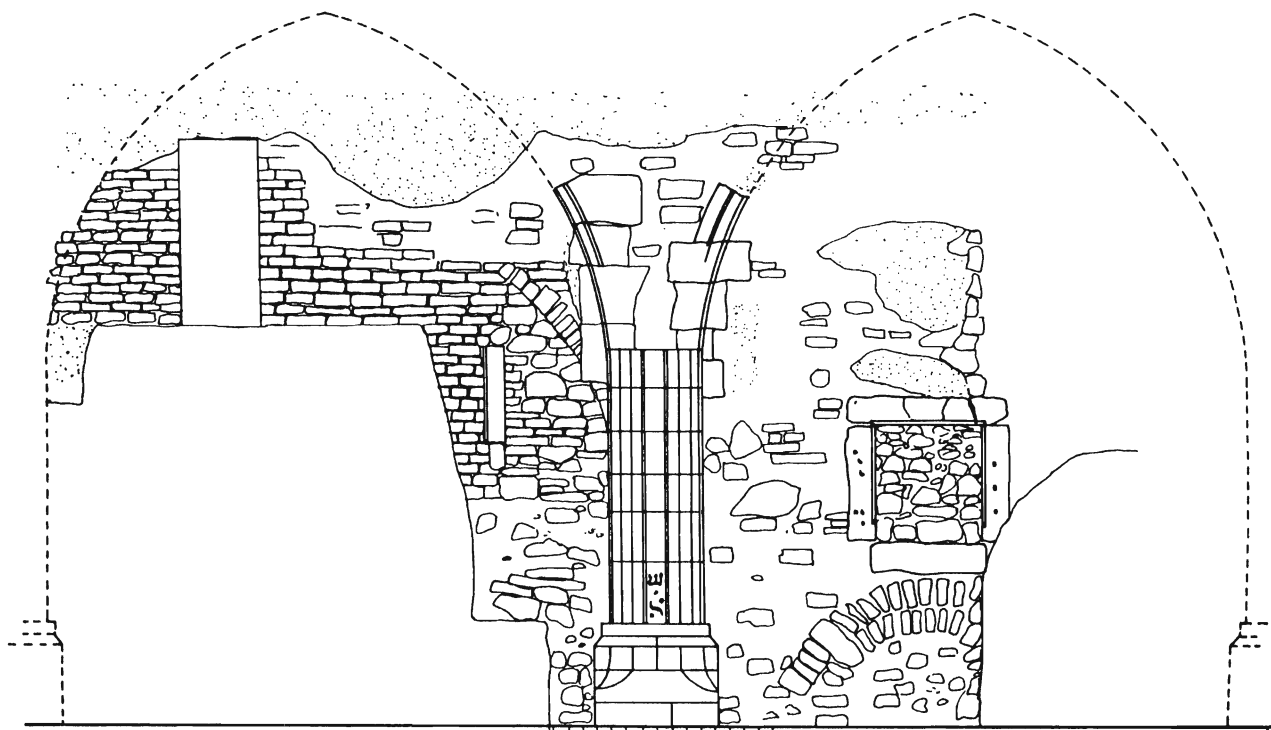

A TÁNCICS MIHÁLY UTCA 26. SZ. ALATT HELYREÁLLÍTOTT IMAHÁZ

török hódoltságbeli szír zsidók imaháza volt. A helyiség falain kváderes falfestés-maradványok kerültek napvilágra, s egyben megtalálták a nők oratóriumának betekintő ablakát is. A kutatás tanúsága szerint az épület az 1400-as években már közösségi célokat szolgált, így feltehetőleg itt működött a Mendel család idején a prefektúra intézménye: tanácskozások, ítélezések színhelye, és gótikus zsinagógájának megépüléséig itt kellett lennie a gettó imaházának is. A zsidóknak saját börtönük is volt, valamint raktáraik a felgyülemllett, ki nem váltott zálogtárgyak őrzésére. Ebben az időben gótikus stílusú, emeletes ház állt itt, gazdag faragású kőkeretes ajtókkal, ablakokkal és kőkonzolokon kiugró emelettel. Az emeleti nagyterem nyugati zárófalában egy késő gótikus ajtó kőkeretét is megtalálták, ami valószínűleg az itt levő utcahídhöz vezetett. Az épület műemléki hely-

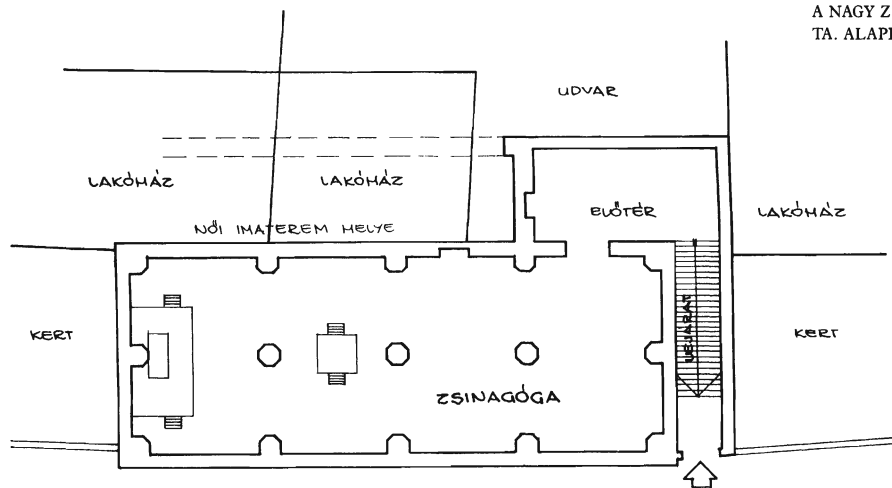
reállítása során *Horváthné Papp Melinda* tervei alapján kialakították a mennyezetfestéssel ellátott hajdani imaterem enteriőrjét, és megnyitották a budai zsidóság emlékmúzeumát.

1964 nyarán, nem sokkal a Táncsics Mihály utca 26. számú házban levő török kori zsinagóga maradványainak feltárása után, átellenben az épülettel, a Táncsics Mihály utca 21–23. számú ház észak felé tekintő kertje alatt újabb monumentális épületmaradványok jutottak napvilágra. Ezek kutatását *Zolnay László*, valamint *Feuerné Tóth Rózsa* és *Gedai István* régészek végezték. Egy hatalmas késő gótikus csarnok díszes pillérkötege és boltozatindítása került elő a föld alá; a pillér lábazatán bevéselt héber betűk voltak. Scheiber professzor megfektése szerint a megtalált két betű – Sin és Alef – arra az időpontra utalt, amikor a török szultán megengette a zsidóknak, hogy visszatérhessenek otthonukba. Ez tehát a Mendel által 1461-ben építtetett főzsinagóga, ami az írásos adatok bizonyossága szerint a budai zsidóság tragédiájának is a színhelye volt. Az északi és déli hosszfalon egy-egy falpillér, a csarnok középterében pedig egy középpillér került napfényre. Mivel egy telekösszeírás szerint az épület külső hossza 26,26 méter volt, szélessége pedig – az ásátás adataival egyezően – 10,73 méter, egyértelmű, hogy a kéthajós templomteret eredetileg három középpillérből álló sor tagolta négy-négy boltszakaszra. A falívek kiszervezéséből a templom 8,5-9 méteres eredeti boltozatmagassága adódik. Ezek szerint ez a zsinagóga méreteinél és gótikus formái szépségénél fogva a száz évvel korábbi, de azóta már elpusztult regensburgi zsinagógához mérhető, és felülmúlja a budavári királyi palota – ma helyreállítva megtekinthető –

0 1m

ÁSATÁSI GÓDÓR A TÁNCICS MIHÁLY UTCA 21-23. SZ. HÁZ UDVARÁN 1964-BEN
DR. ZOLNAI LÁSZLÓ FELTÁRÁSA

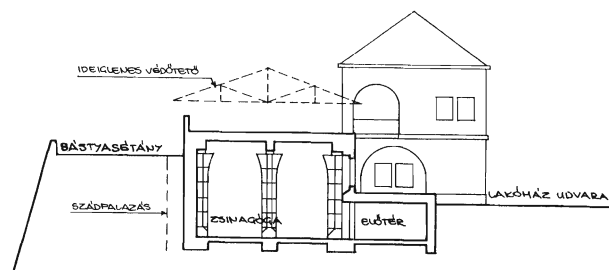
BABITS MIHÁLY BÁSTYASÉTÁNY

„lovagtermének” kialakítását is. Alkotói nyilvánvalóan Mátyás király udvari építőműhelyéből kerülhettek ki, és a kor legmagasabb technikai tudásával rendelkeztek. (A zsinagógáknak egészen a 19. század közepéig nem volt külön építészeti stílusuk, formaviláguk mindig megegyezett a környezetével, mivel az építők a helyi mesterek köréből kerültek ki.) A régészeti feltárás megállapította, hogy a kéthajós templomcsarnokhoz dél felől betekintő ablakkal ellátott oratórium csatlakozott, ami felett ma egyemeletes újkori épület áll; a zsinagóga déli hosszfaala ennek a lakóháznak homlokfalát alkotja. Az is kiderült, hogy a csarnok eredetileg a várfalra támaszkodott, támpillérekkel megerősített északi fala így maga a városfal volt. A templom északi fala 4 méter, déli, a női imahely elfalazott ablakát is magába foglaló oldalfala pedig 7 méter magasságig emelkedik a feltárt középkori padló fölé, amelynek szintje 5 méterrel van a jelenlegi bástyasétány alatt. Ezen a szinten előkerült a templom téglapadlójának egy nagyobb terjedelmű, összefüggő része is.

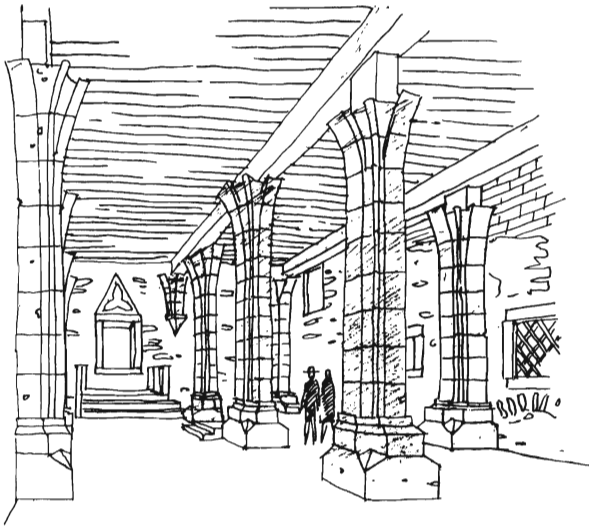
A feltárás során megállapítható volt, hogy a budai nagyzsinagóga monumentális csarnoka a török kor végét már erősen megcsonkított alakban érte meg. A templom gótikus boltozatrendszeré valamelyik korábbi ostrom ágyútüzeiben beomlott, és az 1541-ben visszatérő zsidók már nem voltak olyan gazdasági viszonyok között, valamint az akkori török-Budán olyan mesterek sem akadtak, akik e pompás gótikus épületet újjávarázsolhatták volna. Szinte bizonyos, hogy a hajdani gótikus boltozatot sík födémrel pótolták. Az 1684. évi sikertelen ostromot követően a templomhajó padlózatát már 1 méter vastag omlásréteg fedte, és az 1686-os ostrom idején ezen a szinten jártak. A zsinagóga padlózatának e szintje felett – ágyúgolyók, bombák darabjai és az épület omlásanyaga között – előkerült 2-3 ujjnyi vastag fekete hamuréteg, benne megégett felnőtt- és gyermek-

csontokkal döbbenetes látványként mutatta az akkori holocaust bizonyosságát.

Az összeomlott templom épületanyagát nem hordták el, hanem annak romjaira több méter vastag törmelék borítottak. A régészet és helyreállítás feladata így lényegében csak annyi, hogy el kell távolítani ezt a betöltést, és helyére rakni a zsinagóga megmaradt kömelekeit. A csúcsíves boltozatot is pontosan vissza lehetne szerkeszteni, sőt az ásátás felszínre hozott, a berendezésre utaló leleteit is. Nem volt tehát 1964-ben semmiféle műszaki vagy tudományos akadálya annak, hogy az imacsarnok hiteles módon, a látogató számára is élményt adóan és kegyeletteljesen helyreállítsák. Csak egy probléma akadályozta a rekonstrukció megkezdését: nem volt rá pénz. Zolnay, az ásátás vezető régésze Scheiber professzonnal, e sorok írójával és másokkal együtt közösen megkísérelt költségvetési keretet szerezni a munkálatokra, de sajnos teljesen eredménytelenül. A hatóságok mereven elzárkóztak mindenfajta pótköltség biztosításától ilyen – akkoriban korántsem szimpatikus – célra. Ekkor Scheiber professzor megszerezte az egyesült államokbeli zsidók ajánlatát, akik hajlandók voltak a helyreállításra szükséges összeget átutalni. Az Állami Egyházügyi Hivatal azonban ezt megakadályozta. Így nem maradt más hátra, mint visszatemetni az ásátási gödröt. Fóliával bé-

A NAGY ZSINAGÓGA REKONSTRUKCIÓS VÁZLATA. METSZET

A NAGY ZSINAGÓGA BELSŐ TERÉNEK REKONSTRUKCIÓS VÁZLATA

lelték ki, majd homokos kavicssal töltötték ki az egészét. Így a zsinagógát ismétetlen elásták a földbe, a vonatkozó iratokat, felmérési és helyreállítási rajzokat pedig irattárakban helyezték el.

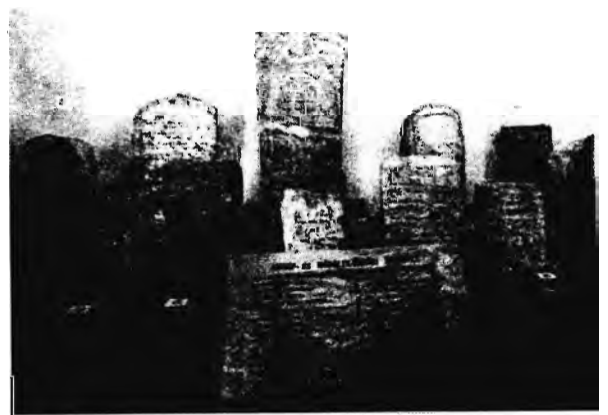
ÁSSUK KI ÚJRA A ROMOKAT! (1993)

Az 1964-ben végzett, de sajnálatos módon félbeszakadt ásatási munkálatok mindenképpen annyi adatot eredményeztek, hogy most – a politikai helyzet megváltozásával – a zsinagóga ismételt és immár teljes körű kiásására és helyreállítására meglegyenek a tudományos feltételek. (Az ásatások során még számos újabb értékes momentum napvilágra kerülhet ugyan, ezek azonban a helyreállítás általános koncepcióját már nem befolyásolhatják.) Mivel a zsinagóga maradványa az eddigi feltárások adatai szerint legalább 4 méter magasságig a föld alatt megvan, a feladat lényegében nem más, mint a betöltött földtömeg kitermelése, a feltárt falak állagbiztosítása és a tér lefedése. A csarnok a bástyasétány felőli oldalon, a lakóházi bejárat viszont a Táncsics Mihály utcáról van, ezért a kivitelezési munkák megközelítése és a zsinagóga végleges bejárata – e sorok írójának előzetes tervek koncepciója szerint – a bástyasétány felől, a lakók zavarása nélkül történhet. Az 5 méteres szintkülönbség miatt a helyreállítandó tér nyugati oldalához egy zárt lejárólépcsőt kell építeni, ami a déli oldalon levő, udvar alatti előtérhez vezet, s innen lehet majd a zsinagóga terébe bejutni. A csatlakozó női imaterem feltárása nem látszik lehetségesnek, mivel az részben a meglévő barokk kori lakóépület alatt van. Tekintettel arra, hogy a régészeti adatok bizonyossága szerint a zsinagógát legvégső állapotában már vízszintes, fagerendás födém fedte, indokoltabbnak látszik a 9 méter belmagasságú csúcsíves boltozatok visszaállítása helyett a 6-7 méteres szinten vízszintes födém készítése. Magának a térnek belső kialakításánál elvileg nem a gótikus csarnok töké-

letes formai rekonstrukciójára kell törekedni, hanem a romos állapot jellegének és hangulatának a legnagyobb mértékben való megtartására a statikai állagbiztosítás és konzerválás mellett. Ez a restaurálási módszer fejezi ki ugyanis legjobban a zsinagóga és a középkori zsidóság történelmi tragédiáját. A tér jelen körülmények között nem szertartási célt szolgálna, hiszen ezen a helyen ilyen méretű újonnan létesülő zsinagógára nincs igény. A csarnokban bemutathatók lennének a zsinagóga történetéről, feltárásáról szóló dokumentumok és lelettárnyak. *Elképzelhető, hogy itt nyílna meg a Magyarországon, illetve egész Európában élt középkori zsidóság életének és zsinagógáinak emlékműanyagát bemutató múzeum.* Kialakítása hasonló lehetne ahhoz, ahogy például a tematikailag is megfelelő tel-avivi Diaszpóra Múzeumban a különböző országokból való zsinagógák makettjeit és teljes méretű épületrészeit élményszerűen tárják a látogatók elé. A kivitelezés megfelelő szervezésével a teljes helyreállítás két év alatt befejezhető, és a múzeumi tér a *Budapesti Világkiállítás idejére már a kegyelet és látvány nemzetközi hírű objektuma lehet.*

* * *

A budavári nagyzsinagóga helyreállítására 1964-ben azért nem került sor, mert az illetékes hatóságok nem biztosítottak költségkeretet, és a külföldről felajánlott pénzt sem fogadták el. Nyilvánvalóan azért nem, mert ez vallási műemlék (ami mellel még zsidó is). Mára azonban megváltoztak a körülmények: a vallási jelleg egyáltalában nem jelent hátrányt (talán még az sem, ha zsidó), a pénzügyi helyzet most sem jobb ugyan, a legnagyobb baj mégis az, hogy *ezt a zsinagógát teljesen elásták, és nemcsak a helyszínen, a föld betöltésével, hanem elsősorban a közvélemény számára. Se zsidó, se keresztény, se magyar, se izraeli nem tudja, hogy egy ilyen óriási érték a föld alatt egyáltalában létezik.* Európa és benne Magyarország középkori zsidóságának élete, amelyben a jólét és megbecsülés rövid időszakai az üldöztetés és pusztulás tragédiáival váltakoztak, különben is szinte fehér folt a mai utódok tudatában. Ez a nagyméretű és gazdag architektúrájú zsinagóga pedig megmutatta, hogy a *legnagyobb magyar királyok – számos más európai*

TÁNCSICS MIHÁLY UTCA 26. KÖZÉP- ÉS HÓDOLTSÁGKORI ZSIDÓ SÍRKÖVEK

uralkodóval ellentétben – milyen boldogulási lehetőséget biztosítottak az ország zsidó lakosságának. Az épület pusztulása és a legyilkolt férfiak, nők, gyermekek tragédiája meg éppen azt követeli meg, hogy ne csak a kiásott csontokat temessük el kegyelettel – mint ahogy a Chevra Kadisa azt akkor megtette –, és ne csak imát mondjunk az áldozatokért – mint ahogy a wormszi Memor-könyvben a budai vértanúkról megemlékeztek –, hanem tegyünk meg mindent, hogy ez az épületmaradvány a valóságban is *kegyeleti emlékhely legyen az egész zsidóság számára*. Másrészt ennek a késő gótikus stílusú műemléknek nemcsak a zsidóság szempontjából van nagy jelentősége: kiemelkedő alkotása ez a magyar építészettörténetnek is, hiszen ilyen nagyméretű kéthajós-középoszlopos imacsarnok *példa nélkül áll a magyar emlékhelyanyagban*. Meg kell azonban állapítani, hogy még a lelkes műemlékvédők, illetékes szakemberek nagy része is, ha egyáltalán tud róla, azt hiszi, hogy legfeljebb az alapfalak maradtak meg, mint annyi más középkori emlékünknél. De itt *a föld alatt emeletmagas falak áll-*

nak, s csak a földet kell kilapátolni közülük. Ezért a műemléktügy számára is rendkívüli fontosságú a feltárás és helyreállítás. Talán *ez lenne a magyar régészet és műemlékvédelem legnagyobb szenzációja, amit a budapesti világiállítás idejére a világ elé tárhatnánk*. Zsidó hitközség, Műemlékvédelmi Hivatal, Világiállítási Programiroda, Fővárosi és Kerületi Önkormányzat, Budapesti Történeti Múzeum, hazai és külföldi szponzorok, adományozók, a magyar kultúra és a zsidó történelem lelkes hívei! Fogjunk össze, *ássuk ki újra az eltemetett zsinagógát!*

IRODALOM

- Büchler Sándor: *A zsidók története Budapesten*, Bp. 1901.
 Ujvári Péter (szerk.): *Magyar Zsidó Lexikon*, Bp. 1929.
 Scheiber Sándor: *Feltárják a középkori budai zsinagógát*, *Új Élet*, 1965. augusztus 15.
 Feuer Istvánné: *Magyarországi középkori zsinagógák az általános európai fejlődés tükrében*, Bp. 1971.
 Schulhof Izsák: *Budai Krónika (1686)*, Bp. 1979.
 Helmut Eschwege: *Die Synagoge in der deutschen Geschichte*, Dresden, 1980.
 Zolnay László: *Buda középkori zsidósága és zsinagógái*, Bp. 1987.
 Turjányi Papp Melinda: *A budavári lakónegyed*, Bp. 1988.
 Gerő László (szerk.): *Magyarországi zsinagógák*, Bp. 1989.
 Budai Aurél: *Az elásott zsinagóga*, Szombat 1992/8. szám.

Egy mentőakció emléke

Szomorúan ismert a budai zsidóság sorsa 1686-ban. Nagyon kevesen menekültek meg a visszafoglalók győzelmi mámorától. Ez sajnos a kor szokásainak ismeretében várható volt. Külföldi hitközségek már az ostrom kezdetekor Oppenheimer Sámuel bécsi „Kaiser-jude” Hoffaktor és hadseregszállító közbenjárását kéri az udvarnál. Ez részben eredményes is volt, mert Lotharingiai Károly hercegnek, a fővezérnek nevében többször is kihirdették a vívóárokban: kíméljék majd a várbeli zsidók életét. Schulhof emlékirataiból tudjuk, hogy nem teljesen így volt! Fontos tevékenységet fejtett ki a várbeli zsidók megmentése érdekében egy prágai zsidó ifjú, Szender Tauszk, kinek családjában hagyományos volt a foglyok kiváltásában, a „pidjan sevujim” emberszerető munkájában való fáradozás. Az ő dicséretét hirdeti az egyik budai menekült, Áhron ben József *Ein schön neu Lied von Ofen* című jiddis versében. Tauszk már hetekkel az ostrom győzelmes befejezése előtt a táborban tartózkodott, és eljárt a fővezérnél a várbeliek megmentése ügyében. A rohamozó csapatokkal siet a városba, nyakába akasztva a fővezér menlevelét, igyekszik a még fellelhető zsidókat a templomba terelni, amely előtt kitzüzi a császári zászlót, és őrséget helyez oda. Magas váltságdíjat ígér a foglyokért, és vállalja a kezességet a megállapodott összegért. Így sikerül neki 274 embert megmenteni, és nem feledkezik meg a rémület ez óráiban a tóratekercesek összegyűjtéséről sem, 35-öt sikerült összeszednie.

Rabbi Szender Tauszk az ostrom után is folytatta a

„pidjan sevujim”, a foglyok kiváltásának kegyes cselekedetét. Pénzgyűjtő körútra indult el ennek érdekében Európába, és ennek fennmaradt írásos emléke is a boroszlói Stadtbibliothek egyik röplapjában. Az irományt maga Tauszk nyomatta ki.

Bemutatkozik, hogy írásai vannak községektől, rabbiktól, de világi uraktól, fejedelmektől, császároktól is, hogy ő megmentett 200-nál több rabot és 35 tóratekerceset. Tömör összefoglalásban elmondja nagyjában a *Schön neu Lied* tartalmát, mely tán emlékeztető szövegül is szolgál neki, noha amaz viszont adatait, amennyiben a váron kívül történetekre vonatkoznak, éppen Tauszktól szerezhetette csupán. Végül elpanaszolja, hogy az emberek vagy nem értik az ő héber hiteles igazolványait, vagy saját gondjuk közepette nem érnek rá azokkal törődni, ezért jiddisül folytatólag közli a nikolsburgi hitközség ajánló sorait. Egyebek közt megtudjuk ezekből, hogy Tauszk 39 hétig volt fogságban, hogy később túsul adta egész háza népét, testvérét és édesanyját, és hogy a Belgrádban ejtett foglyok kiváltását szintén ő vállalta. Az okmányt aláíró előkelőségek közt találjuk R. Schulhof Izsák egyik testvérét is.

A röplap hátsó oldalán egy himnikus dicsérettel teli rimes héber ajánlás után következnek Krakkó, Metz, Frankfurt, Amszterdam, Cleve főrabbiságainak az 1691–92. években keltezett megerősítő igazolványai – jelül annak, milyen utakat tett meg Tauszk, hogy a váltságdíjat összegyűjthesse.

Elmondhatjuk, hogy Tauszk igazi „Stadlan”, közbenjáró volt, aki mindent elkövetett hitsorsosai megmentéséért.

Róbert Péter